

TIP ARAŞTIRMALARI ve HAYVAN HAKLARI AÇISINDAN HAYVAN DENEYLERİ ETİK KURULLARI

Nesrin ÇOBANOĞLU, İlke Bezen AYDOĞDU

Etik, insan-insan ilişkilerinde açık uçlu sorulara “iyi-kötü” değerlendirmeleri ile yanıtlar bulmaya çalışırken, onun önemli bir bileşeni olan sorumluluk insanla sınırlı tutulmaktaydı. Biyoetiğin konusu doğada var olan tüm organizmaların hayatıdır. Bilimsel ve teknik araştırma etkinliklerinde kendilerinden yararlanan hayvanlara karşı sorumlulukların konu edildiği bir alan olmanın yanı sıra biyoetik, giderek tüm yaşama karşı ve tüm canlı türleriyle değişik ilişkiler sırasında ortaya çıkan sorumlulukların ele alındığı bir alan olmaktadır. Biyoetik kavramıyla insanın sorumluluk alanı, hayvanlar, bitkiler, hava, su gibi tüm bileşenleriyle birlikte ekosistemle olan ilişkisine kadar genişletilmiştir.

Hayvanlara karşı olan sorumluluklarımızın kapsamı ve uygulanma alanı çok geniş olmakla birlikte konumuz bağlamında biyoetik açısından sorumluluğumuz daha çok deneylerde hayvan kullanımında karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, ilk başta temel ihtiyaçları için hayvanları kullanan insanoğlu günümüzde teknolojinin gelişmesiyle ve ihtiyaçların boyut değiştirmesiyle hayvanları çeşitli araştırmalarda ve deneylerde kullanmaya başlamıştır.

Günümüzde hayvanlar birçok deneyde kullanılmaktadır. Tıp alanındaki araştırmaların birçoğu deney hayvanlarının kullanımını gerektirmektedir. Deney hayvanları üzerinde yapılacak araştırma ve eğitim amaçlı deneysel çalışmaların haklı gerekçelerinin ortaya konulması, bilimsel amaçlar ve etik ilkeler temel alınarak düzenlenmesi ve yapılması; hayvan haklarının korunması ve hayvanların insan kaynaklı zarar görmesinin önlenmesi açısından etik bir sorumluluk teşkil etmektedir. Araştırma ve eğitim amaçlı deney hayvanlarının yetiştirilmesi, bakımı, beslenmesi, nakilleri ve deneylerde kullanımlarının özel gerekliliklerinin bilinmesi ayrıca hayvanlara saygı duyulması ve evrensel etik ilkelere uyulması hem bireysel, hem de kurumsal bir sorumluluk olup, bilimsel ve etik bir yaklaşım gerektirmektedir. Böylece, tıbbi araştırma ve eğitimde kullanılacak deney hayvanlarının ve araştırma yöntemlerinin hayvan deneyleri etik kurulları denetiminden geçmiş olması önem taşımaktadır.

Biyoetik

Etik, insan eylemlerine ilişkin değerler felsefesi olarak ortaya çıkmıştır. Etik, insan-insan ilişkilerinde açık uçlu sorulara “iyi-kötü” değerlendirmeleri ile yanıtlar bulmaya çalışmaktadır. Etik, ahlaki tutumların ardında yatan yargıları ele alarak, insanın bütün davranış ve eylemlerinin temelini araştırmaktadır. Çoğu zaman birbirlerinin yerlerine de kullanıldığı görülen etik ile ahlak arasında yakın bir ilişki bulunmakla birlikte etik, ahlak ve toplumca belirlenen ahlaki

Doç. Dr. Nesrin ÇOBANOĞLU
Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Etiği ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Başkanı
nesrinc@gazi.edu.tr
Dr. İlke Bezen AYDOĞDU
Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO
ilke@firat.edu.tr

ilkelerin niteliğini sorgulayan felsefedir (1). Sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik etik yaklaşımlar çerçevesinde uygulamalı etik insanların ekosistem ve insan sağlığı ile tekrar bütünleşmesini sağlayacak sürdürülebilir bir toplum oluşturmaya yönelik yönlendirici fikirler olarak karşımıza çıkmaktadır. (2) Etik, insan eylemlerini konu almaktadır. Etik ilişkisinin yapısını ve sorunlarını araştırmada tek ipucu insan eylemleridir. (3) Etik, bir eylemi, iyi bir eylem yapan niteliksel durumu sormaktadır. Etik alan, birey ve bireylerden oluşan toplumun değerlerinin felsefi açıdan incelenme alanını oluşturmaktadır. (4) Bu anlamda, dolaylı ya da dolaysız olarak insanı ilgilendiren ve yeni yaklaşımlarla insan dışındaki varlıkları da ilgilendirmeye başlayan her konunun, etiğin ilgi alanına girmesi kaçınılmaz olmaktadır. (1) Eylemin etik değerini tartışırken, geçmişte dar bir zaman ve mekanda oluşan etik ikilemler irdelenirken, günümüzde biyoetik ışığında tüm canlılık, gelecek kuşaklar ve evren kavramları dikkate alınarak etik değerlendirme yapılmaktadır (5). Bu bağlamda biyoetik, canlılığı ilgilendiren her konu ile ilgili normların yapısına ilişkin düşünceler oluşturur, değerlendirmeler yapar, yeni oluşan sorunsala ilişkin çözüm önerisi oluşturur.

Biyoetiğin konusu hayattır; sadece tıp etiğinin ana konusu olan insan hayatı değil, doğada var olan tüm organizmaların hayatıdır. Biyoetik, özellikle moleküler biyologları ya da hekimleri ikileme sürükleyen ve üzerlerine kuşku düşüren modern gen teknolojileri aracılığıyla gündeme gelmiştir. (6) Başlangıçta yalnızca araştırmalarda yeni perspektifler açmak amacıyla değil, insan, hayvan ve bitkilerin daha iyi bir yaşama kalitesine ulaşmaları için kalıtımı iyileştirmek amacıyla geliştirilen gen teknolojileri, kötüye kullanıma ya da önceden görülmeyen zararlara yol açabilme olasılıkları nedeniyle tehlikeli olmaları söz konusu olduğundan günümüzde endişe ile karşılanmaktadır. (7)

Günümüzde biyoetik, oldukça farklı konuların yer aldığı geniş bir alanı kapsamaktadır ve bunun sonucunda, doğan sorunlar da oldukça fazla olmaktadır. 1970'lerin başında bu konuların başında medikal olarak yapay dölllenme gelmekteyken, günümüzde gelişen teknolojiyle birlikte organ, doku ve hücre bağışlama, embriyolojide yapılan çalışmalar, klonlama ve öteki insan üzerinde denemeleri içeren proje ve araştırmalar, genetik alanının epidemiyolojik, tanısal ve tedavi etme açısından kullanılması, gen aktarımı ile tarımsal gıdaların değiştirilmesi ve genetik olarak modifiye edilmiş organizmaların üretilmesi gibi oldukça farklı konular da biyoetiğin kapsamına girmeye başlamıştır. (5)

Bununla birlikte yararlı bitkilerin genetik donanımının açıklıkla vs. mücadele için iyileştirilmesi, var olan kaynakların bütünsel bir bakışla korunması, sürdürülebilirliğin sağlanması ve üretilen ürünlerin adil olarak dağıtılması gerekliliği, tüm insanların gönencinin sağlanması fırsat ve ayrıcalıklardan olabildiğince eşit ölçüde yararlanabilmesi gibi görevler biyoetiğin görevleri arasındayken genelde karşı çıkılan kalıtım genine müdahale, çalışanların genom analizlerinden geçirilmesi, ayrıca gen teknolojisiyle değiştirilen mikroorganizmaların (GDO) denetimsizce serbest bırakılmaları ve gen teknolojisinin askeri amaçlarla kullanılmasını gibi durumlardır. (5)

Biyoetik, gerek insan hayatının ve diğer varlıkların hayatlarının, gerekse de insanın özgürlük ve onurunun, bilimsel araştırmalarda, sonuçları tahmin edilemeyen modern teknolojiler nedeniyle tehlike altına girdiği her yerde gereklidir. Teknoloji sayesinde yapılabilir ve mümkün olanın peşine takılıp sorumsuzca davranmak yerine, genelin çıkarını dikkate alarak teknolojik müdahalenin sınırlarının çizilmesi şarttır. (5)

Hayvan Deneyleri

Hayvanların deneylerde kullanılışı özellikle tıp biliminin gelişmesiyle 18. ve 19. yüzyıllarda artmıştır. Bugün hayvanlar başta tıbbi deneyler olmak üzere çok değişik tiplerdeki deneylerde kullanılmaktadır. Psikolojik deneyler; gıda maddeleri testlerinde, silahlarda, tütünde, ilaçlarda, kozmetik sanayinde (hem temel maddeleri ve kokuları elde etmede hem de laboratuarda deney hayvanı olarak), toksik madde testlerinde (LD50) kullanılmaktadır. (8)

Temel ve uygulamalı araştırmalar için yılda kaç hayvanın kullanıldığını saptamanın çok güç olduğu bilinmektedir. İstatistiksel verilerin çok üzerinde bir rakam olduğu belirtilmektedir. (9) Bununla birlikte hayvanlar üzerinde yapılan deneyler bazen hayvanların yararı için yapılırsa da çoğu kez insanların yararı için yapılmaktadır. Yukarıda sayılan bu deneylerin çoğu hayvanların ölümü ile sonuçlanmaktadır. (10)

Hayvanların canlı olarak kullanıldığı deneyler büyük tartışmalara yol açmaktadır. Descartes hayvanların acı çekebileceğini yalanladığı için yapılan her tartışmada Descartes'in adı yükselmektedir. Bu görüşü de, o dönemlerde, hayvan deneylerini haklı çıkaran bir sonuç olmuştur. (11) Descartes'a göre hayvan canlı bir şekilde kesilirken yükselen çığlıkları bir çalar saatin vuruşlarından fazla bir anlam taşımamaktadır. Descartes birçok hayvanda canlı olarak hayvan deneyleri yapmıştır. Tavşan, yılan balığı, balık, inek öldürüp embriyosunu gözlemlemiştir. (12)

17. yüzyılda insanlar hayvanları makine olarak düşünüp ya da öyle görüp her türlü deneyi denemişlerdir. Birçok insan, araştırmalarında Descartes'ı takip etmiştir. Ancak hiçbiri deney yaptıkları hayvanların acı çektiğini düşünmemişlerdir. Bununla birlikte, hayvan deneylerini haklı çıkarmak için Descartes'dan başka hayvan-makineyi kimse savunmamaktadır. (11) 19. ve 20. yüzyıllarda Descartes gibi düşünen kimse bulunmamaktaydı ancak yine de hayvan değerleri göz ardı edilmekteydi. Descartes gibi Aristoteles'de anatomiye olan merakından dolayı hayvanlar üzerinde deneyler uygulamaktaydı. (13)

Deneyler sadece deney yapanların merakından dolayı uygulanıyorsa, bu etik bir davranış olmamaktadır. Ancak yine de hayvanlar üzerinde yapılan deneylerden çıkarılan bilimsel sonuçlar kullanılarak birçok insan kurtarılmıştır. Bununla birlikte hayvanlar ile ilgili davranışlarda hedeflerin araçları haklı kılıp kılmadığı sorusunun yanıtı, bir tarafa insan sağlığı diğer tarafa hayvanların acısı ve ölümü konulunca insanların lehine olmaktadır. Burada, sonuçta elde edilecek hazzın, hayvanların çekebileceği acıdan daha az olacağı düşünülmektedir. Ayrıca acıları azaltmak amaçlı narkoz ve uyuşturucu önlemleri de alınmaktadır. Hayvanları koruma yasaları tarafından yaptırımlar getirilmeden önce de hayvanlar üzerinde deney yapanlar arasında bu önlemleri kullananlar bulunmaktaydı. (5)

Bazı hastalıkların büyük ölçüde yok edilmesi; ilaçların geliştirilmesi, sınanması; organların nakledilmesi ya da fonksiyonlarının karşılanması için yeni operasyon tekniklerinin geliştirilmesi; hava, su ve besin maddelerinin kirlenmesinde zarar verici sınırlar hakkındaki bilgileri ve daha birçok bilgiyi insanoğlu deneylerde hayvanları kullanarak elde etmiştir. Ancak yine de hayvanların kullanılmadığı alternatif metotlar bulunmaktadır. Günümüzde bilimsel gelişmelerin artmasıyla hayvan deneylerine ihtiyaç duyulmamaktadır. Hayvan deneyleri insancıl duyguları zedeler ve hayvanlara karşı olan koruma arzusunu incitmekte;

hayvanlarda gizli hastalıklar bulunmakta ve bunlar verilen mikrobun etkisiyle karışabilmekte; yine hayvanlarda kendileri için zararlı olmayan ancak insanlar için zararlı olan virüsler bulunabilmekte ve bunlar aşı, serum gibi materyallerle insana bulaşabilmekte; insanlar hayvanlar üzerinde çalışırken onlardan birçok hastalık geçebilmekte ve hayvanlar testlerde büyük farklılıklar gösterebilmektedir. (14)

Deney hayvanları zorunlu olarak kullanılıyorsa bu hayvanlara kötü muameleden kaçınmak gerekmektedir. Bununla birlikte deneyler uygun anestezi yöntemleri uygulanarak yapılmalıdır. Ayrıca en uygun hayvan modeli seçilmeli ve en az sayıda hayvan kullanmaya gayret edilmelidir. Daha önceden ayrıntılı olarak deneyler yapılmışsa tekrarlanmamalı ve bilginin elde edilmesinde geçerliliği kanıtlanmış alternatif yöntemler varsa bunlar uygulanmalıdır. Kullanılabilecek alternatif deney metotları arasında hücre kültürü, doku kültürü, organ kültürü, tahlil metotları, bilgisayar metotları, tek hücreli organizma kullanımı ve bakteriyel kültürleri, plasenta sayılabilir. (14)

Biyoetik Işığında Hayvan Deneyleri Etik Kurulları

Bilimsel araştırmalar, bilim insanlarının doğaya, insana ve topluma özgü bilgileri ortaya koyma yönündeki düşünsel çabalarını ve uygulamalarını içermektedir. Bilim insanları, araştırmalarını bağımsız olarak yürütse bile, ortaya çıkabilecek bilginin çevre ve topluma yansımaları irdelemek ve sonuçları konusunda gerekli uyarıları yapmak sorumluluğunu taşımaktadırlar. Bu nedenle, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin günümüzde toplum ve doğa üzerinde yoğunlaşan etkileriyle birlikte bilim insanlarının toplumsal ve etik sorumlulukları da giderek artmaktadır. (15)

1970'li yıllarda hayvanlar üzerinde yürütülen ya da hayvan deneylerine başvurularak gerçekleştirilen araştırmalarda, bilimsel ölçütlerin yanı sıra etik ilke ve standartlara bağlı kalınmasının bir zorunluluk haline gelmesiyle birlikte bu tür çalışmalarda bir denetleme organı işlevi görmek üzere Hayvan Etik Kurulları ve Araştırma Etik Kurulları kurulmaya başlandığı bilinmektedir. (16)

Tıp alanının hızla geliştiği düşünüldüğünde tıbbi araştırmaların yürütülmesi ve yayınlanması aşamasında etik kurallara uygun davranılmasının önemli bir zorunluluk olduğu bilinmektedir. (17) Tıbbi bilimsel araştırma ve yayınların her aşamasında varolan etik kurallara uyulmasının denetimi yanı sıra, daha önceden tanımlanmamış yeni sorunlarla karşılaşmaktadır. Yeni etik sorunları ya da ikilemlerini farketmek, tanımlamak ve çözümlerken gerektiğinde yeni kurallar oluşmasına katkıda bulunmak gerektiği vurgulanmaktadır. (17). Bu nedenle araştırma ve eğitimde kullanılacak deney hayvanlarının ve araştırma yöntemlerinin Hayvan Deneyleri Etik Kurulu denetiminden geçmiş olması gerekmektedir.

Hayvan Deneyleri ile ilgili üniversiteler bünyesinde kurulan yerel etik kurulların denetimi ve koordinasyonun sağlanması açısından Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından "Hayvan Deneyleri Etik Kurullarının Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmeliği" 6 Temmuz 2006 tarihinde yayımlanmıştır. Bu yönetmeliğe göre Hayvan Deneyleri Yerel Etik Kurullarından onay alınmadan hayvanlar üzerinde tez ve araştırma amaçlı deney yapılamaz. Hayvan Deneyleri Yerel Etik Kurulları, deney hayvanları ile yapılacak çalışma isteklerinin incelenmesi, bu çalışmaların etik açıdan değerlendirilmesi, izlenmesi ve görüş bildirilmesi amacıyla

üniversite bünyesinde rektörlüğe bağlı olarak oluşturulan kurullardır. (5) İnsanda normal fizyolojik mekanizmaların araştırılması, insanları hastalıklardan koruma ile hastalıkların tanı ve tedavisini geliştirme yöntemlerinin araştırılması, çevrenin korunması, bilimsel araştırma, eğitim-öğretim, adli soruşturma (toksikolojik araştırma) gibi durumların bir veya birkaçının geçerli olması durumunda hayvanlar üzerinde deney yapılabileceği belirtilmektedir. (18)

Deney hayvanları üzerinde eğitim ve araştırma amacıyla yapılacak çalışmaların yürütülmesinde etik kodlara uygun davranılmalıdır. Bunlar şu şekilde verilmektedir: (5) İnsan ve hayvan sağlığı konusunda bilime katkıda bulunacak eğitim, öğretim ve bilimsel amaçlı çalışmalar, uygun anestezi uygulanan ve ağrıya duyarsızlaştırılan hayvanlarda gerçekleştirilebilir. "Yaşama Saygı" ilkesi her hayvan türü için geçerlidir. Deneysel çalışmalarda kullanılması zorunlu olan deney hayvanlarına karşı saygı göstermek ve etik açıdan tutarlı olmak araştırmacıların başta gelen sorumlulukları arasında olmalıdır. Deney hayvanları üzerinde yapılacak bütün deneysel çalışmalar, bu konuda uygun eğitimi almış deneyimli kişiler tarafından ya da bu kişilerin denetimi ve danışmanlığı altında yürütülmelidir. İlk defa çalışma yapacak öğrenci ya da araştırmacılar anestezi ve diğer cerrahi teknikler hakkında bir eğitim almadan invazif yöntemleri uygulamamalıdır. Deney hayvanı kullanılmadan geçerliliği kanıtlanmış diğer bilimsel alternatif yöntemler (video, invitro biyolojik sistemler, bilgisayar simülasyon ve matematiksel metodlar gibi) varsa deney yapılmamalıdır. Silah, cephane, tütün ürünleri, deterjanlar ve kozmetik ürünlerin geliştirilmesi ya da denenmesi amacıyla hayvanlar üzerinde deneysel çalışma yapılmamalıdır. Deney hayvanları üzerinde gereksiz çalışmalar yapılmamalı ve bir hayvan çalışmalarda bir kereden fazla kullanılmamalı ve araştırmanın sonuçlarından beklenen yararlar, kullanılacak hayvanlara verilen sıkıntıya değecek kadar önemli değilse çalışma yapılmamalıdır. Deneysel çalışma için en uygun tür, cins, kalite ve sayıda hayvan modeli seçilmeli ve bilimsel olarak geçerli sonuçları verebilecek mümkün olan en az sayıda ve en az kompleks tür tercih edilmeli, deney hayvanının ve gereç-yöntemin uygunluğunu belirlemek üzere bir ön çalışma yapılmalıdır. Yetiştirilen ve deneylerde kullanılan bütün hayvanların, güncel uluslararası standart ve kurallar kapsamında türlerine uygun fizyolojik, psikolojik ve çevresel koşullarda, uygun veteriner bakım ve yönetimi ile sağlıklı ve rahat yaşamalarına olanak sağlanmalıdır. Deney hayvanlarının nakilleri sırasında türlerine ve özelliklerine uygun şartlar sağlanmalıdır. Araştırmacılar, insanda ağrı ile sonuçlanan işlemlerin omurgalı hayvan türlerinde de ağrıya neden olacağını göz önünde bulundurarak çalışmalarını en az ağrı ve sıkıntı yaratacak koşullarda, veteriner hekim kurallarına uygun sedasyon, analjezi ve anestezi yöntemleri kullanılarak yapmalıdır. Nöromusküler blokaj yapan ajanlar bilinç kaybı oluşturmadan paralizi yaptıkları için anestezik madde yerine kullanılamazlar. Kullanılacak deney hayvanlarının fiziksel hareketlerini ve ihtiyaçlarını sınırlayan prosedürler çalışmanın amacına ulaşması için gerekli olan en az sürede olmalıdır. Araştırmacılar, aşağıdaki prosedürlerin kullanımında özellikle dikkatli olmalıdır; Pre ve postoperatif dönemlerde ağrı kesicilerin kullanılmasını kısıtlayan çalışmalar, ağrı duyusunun azaltılmadığı paralizi ve immobilizasyon stresi gibi durumlar, elektrik şoku ve anormal çevre şartlarının (düşük ya da yüksek ısı, yüksek nem, değiştirilmiş atmosferik koşullar gibi) kullanılarak yaşam şartlarının olumsuzlaştırıldığı çalışmalar, ağrı ve stres gibi travma (yanık, kırık gibi) ile ilgili çalışmalar, deney hayvanının fizyolojik beslenme koşullarına uymayan (uzun süreli su ve besin verilmemesi gibi) durumlar. Uzun süreli çalışmalarda, hayvanın yaşam koşullarının en iyi düzeyde tutulması için gereken özen gösterilmelidir. Yiyecek ve su kısıntısı ya da kesilmesini kapsayan deneysel prosedürler, kısa süreli olmalı ve hayvan sağlığına zararlı hiçbir yan etkiye sahip olmamalıdır. Çevreyi etkileyebilecek çalışmaların yürütülmesinde özel bir dikkat gösterilmelidir. Çalışma

sonunda ortaya çıkan atıklar ile ölü hayvanların ve biyolojik materyalin, çevreye, insan ve hayvan sağlığına zarar vermemesi için tüm atıklar uygun şekilde imha edilmelidir. Çalışmanın sonunda şiddetli ve sürekli ağrı çeken, iyileşmesi mümkün olmayan ve yaşamını sürdürmeyecek durumda ve çevresi için risk oluşturabilecek olan deney hayvanlarının, tercihen prosedür sırasında veya sonunda, insani bir yöntemle ve gerekçeleri belirtilerek yaşamlarına son verilebilir. Burada ani ve ağrısız bir ölümlle sonuçlanacak bir yöntem seçilir ve deney hayvanı ancak ölüm kriterleri kanıtlandıktan sonra atılabilir. Deney hayvanları ile yapılan çalışmalar, basın-yayın gibi kitle iletişim araçları ile halka sergilenmemelidir.

Etik kurullar düzenli bir şekilde çalışmalarına devam etse de bazı gelişmekte olan ülkelerde hayvan deneyleri ile ilgili sorunlar ortaya çıktığı bilinmektedir. Tıbbi araştırmalar alanında Biyoetik değerlerin ele alınmasının bazı durumlarda tepkilerle karşılaştığı da görülmüştür. (19)

Hayvanların deneylerde kullanılmasında biyoetik açısından gerekli önlemlerin alınması şarttır. Bu durum hiçbir şekilde ve durumda göz ardı edilmemelidir. Hayvan deneyleri etik kurullarında insan gönencinin gelişmesi için olsa bile hayvan hakları ikinci plana atılmamalıdır. Hayvanların hakları da biyoetik açıdan insanların sahip oldukları haklar kadar önemsenmelidir. (19) Biyoetik açıdan deneylerde hayvanların gönencleri gözetilerek, iyilikleri düşünülerek ve acı çekmemeleri sağlanarak deneylerin sürdürülmesine olanak sağlanmalıdır. Etik kurullar tarafından artık insanların iyilik ve gönencinin düşünülmediği, değerlendirildiği kadar hayvanların gönenci de düşünülmesi ve ele alınmalıdır. (19)

Sonuç

Biyoetik tüm canlılığı değer sistemimizin kapsamı içine alan bir değerler felsefesi yaklaşımıdır. Tıbbın ilerlemesi için laboratuvar aşamalarından sonra hayvan ve insan deneyleri de gereklidir. Bununla birlikte deneyler sırasında, etik ilkeler doğrultusunda, sadece insanlar değil deneylerde kullanılan tüm canlıların gönenci gözetilmeli ve bunun için tüm araştırmalar etik kurullar tarafından biyoetik bakış açısıyla dikkatle denetlenmelidir.

Kaynaklar

1-Keleş R, Ertan B, Çevre Hukukuna Giriş, İmge Kitabevi, Ankara. 2002,

2-Albrecht G, A., "Applied Ethics in Human and Ecosystem Health: The Potential of Ethics and an Ethic of Potentiality", *Ecosystem Health*, 2001, 7(4), s. 243-252.

3-Kuçuradi I, *Etik, Türkiye Felsefe Kurumu*. Ankara,1988,

4-Lantz G, "Applied Ethics: What Kind of Ethics and What Kind of Ethicist?", *Journal of Applied Philosophy*, 2000, Vol. 17, No. 1, s. 21-28.

5-Çobanoğlu N, *Kuramsal ve Uygulamalı Tıp Etiği*, 1. Baskı, Eflatun Yayınevi; Ankara. 2009.

6-Pieper A, *Etiğe Giriş, Ayrıntı Yayınları, İstanbul*. 1999.

7-Juengst E, T, "Population Genetic Research and Screening: Conceptual and Ethical Issues", *The Oxford Handbook of Bioethics*, ed. Bonnie Steinbock, Oxford University Press. 2007, p. 471-490.

8-Des Jardins, J, R, Çevre Etiği, çev. Keleş R, İmge Yayınevi, Ankara, 2006.

9-Kolar R, "Animal Experimentation", Science and Engineering Ethics, 2006 Volume 12, p. 111-122.

10-Resnik D, B., Bilim Etiği, çev. Mutlu V, Ayrıntı Yayınları, İstanbul. 2004,

11-Çobanoğlu N, Aydoğdu İ, B, "Hayvan Haklarının Tarihsel Gelişimine Biyoetik Yaklaşım", Bilim ve Ütopya, 2004, Sayı 116.

12-Ferry L, Ekolojik Yeni Düzen, çev. T. Ilgaz, YKY, İstanbul. 2000,

13-Aydoğdu İ, B, Çobanoğlu N, "Etik Kuramlar Bağlamında Hayvan Haklarının Evrimi" II. Ulusal Veterinerlik Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Kongresi Bildiri Kitabı, Konya, 2008, s. 255-262.

14-Sungurbey İ, Hayvan Hakları, İ. Ü. Basımevi, İstanbul. 1992,

15-TÜBA, Bilimsel Araştırmalarda Etik ve Sorunları, TÜBA Yayınları, Ankara. 2002,

16-Gül Başağaç T, "Araştırmalarda Hayvan Kullanımı ve Etik", II. Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Meslek Etiği Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ed. Yaşar A, Yiğit A, İzmirli S, Konya, 2008, s. 15-22.

17-Çobanoğlu N, "Tıbbi Bilimsel Yayınlarda Etik Kurullar ve Kurallar", içinde. Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık-2007. Ed.Yılmaz O, TÜBİTAK Ankara.2007

18-Gazi Üniversitesi Deney Hayvanları Etik Kurulu Araştırma ve Eğitimde Deney Hayvanının Kullanılmasında Etik İlkeler, 31.10.2009. "<http://www.dhek.gazi.edu.tr/dhek/hayvdeney.html>"

19-Norcross A, "Animal Experimentation" The Oxford Handbook of Bioethics, ed. Bonnie Steinbock, , Oxford University Press. 2007, p. 648-667

WEB'DEN TIP FAKÜLTELERİ ETİK KURULLARININ İNCELENMESİ

Aytaç YILDIZELİ, Huriye ÇOLAKLAR, Güssün GÜNEŞ

Sağlık Bilimleri alanında araştırmaların üretilmesi ve yayınlanması aşamalarında etik ilkelerine titizlikle uyulması ve gereklerinin yerine getirilmesi, araştırmaların güvenilirliği ve saygınlığı açısından çok önem taşımaktadır. Özellikle sağlık bilimleri gibi insan yaşamıyla ilgili alanlarda, araştırma yapma eyleminin daha denetimli ve etik çerçevede gerçekleşmesi, gelecek açısından önemlidir.

Hippocrates'den beri, önce "hastaya zarar vermeme ilkesi", güncel hekimlik uygulamasında da ilk sırayı almaktadır. Sağlık bilimlerinde bugünkü uygulama ise, "yararlılık" genel ilkesiyle ifade edilmektedir.. Bu bağlamda araştırmalar, yarar-zarar-risk-alınabilecek önlemler çerçevesinde oluşmaktadır.

Bilimsel çalışmanın doğası gereği, yapısında nesnellik ve dürüstlük ilkesi vardır ve bu, bilimsel etiğin de temelini oluşturmaktadır. Ancak sağlık bilimlerindeki araştırmalarda insan deneklerin üzerinde de çalışılıyor olması, insan hakları açısından önemli ikilemler yaratmaktadır.

Bilimsel bilgi elde etmeye dönük araştırmalarda gerçeğe uymayan yanıltmalar, özellikle günümüzde en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Bu nedenle gerek bilimsel araştırma, gerekse araştırmanın sonucunu içeren yayınlarda etik kurallarının saptanması ve uygulanması çok önem kazanmıştır.

Öte yandan, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişim, toplum yaşamının ve değer yargılarının hızla değişmesine neden olmuştur. Bunun sonucu olarak da maddiyat öncelik kazanmakta ve her geçen gün etik dışı olgular, tüm önlemlere karşın hızla artmaktadır.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren tıptaki etik anlayışının bir değişim süreci içine girdiğini görmekteyiz. Bu döneme kadar doktorun, tek karar verici konumunda bulunduğu geleneksel etik, daha sonraki zamanlarda yerini, hastanın kendisi hakkındaki karar mekanizmasına daha fazla katılabildiği yeni etik ilkelerine bırakmıştır. Hasta için en iyi tedavi seçeneği ve tedavi kararında, hastadan gerçeği saklamanın hangi durumlarda ve ne ölçekte kabul edilebileceği gibi konularda ortaya çıkan sorunlara özgü etik çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Bu değişimler bağlamında tıp etiği kavramı, bir taraftan bioetik biçiminde daha geniş bir kavrama dönüşürken, diğer taraftan klinik tıp etiği de geliştirile gelmiştir. Ayrıca son zamanlarda, hayvan kullanılan tıp araştırmalarında hayvan haklarının korunması üzerinde düzenlemeler de getirilmiştir.

Aytaç YILDIZELİ	TÜBİTAK-ULAKBİM, aytac@ulakbim.gov.tr
Huriye ÇOLAKLAR	Istanbul Üniv. Dış Hek. Fak.Kütüphanesi, colaklar@istanbul.edu.tr
Güssün GÜNEŞ	Koç Üniv. Hemşirelik Y.O.Kütüphanesi, ggunes@ku.edu.tr